

Üzen a Müncheneri kódex (Tatrosi másolat)

Néhány megoldás és megfontolás a kódexszöveg olvasatának közreadása kapcsán

Mészáros András – H. Tóth Tibor

Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány, Budapest

KIVONAT

A Müncheneri kódex (MK) új, betűhű kritikai olvasata elősegítheti a további kutatást. Az olvasat a magyar egyezményes hangjelölés elveire építve a mai helyesírással készült.

Megoldások a magánhangzóknál: A kései ómagyar magánhangzók mindegyikét használja az olvasat, kivéve az *a*-t. Az ómagyar nyelvemlék jellemzője a nyílt *e* és zárt *ë* megkülönböztetése (ahogy a Bécsi kódexé is = BK). A szerzők lehetővé tették az *e-ë*-ingadozást 10 szótó és 2 kötőhangzó esetében, egyébként a többi szótónél és kötőhangzónál egységesítették az *e-ë*-ket a BK szerint. Bonyolultnak bizonyult az elkülönítés a következő esetekben: *szér* szótó, *szér-* továbbképzett szóalak előtagja, *szër-* továbbképzett szóalak előtagja és a *-szër* határozórag. 9 toldalék előtt a teljes *tó* (tővéghangzó) jelentkezik (Sárosi 1992), vagyis a kötőhangzó a szótóhoz tartozik. Az *-en* módhatározórag és *-ën* helyhatározórag tisztán elválik egymástól. A zárt *ë*-zés rendszere a MK-ben és a BK-ben ugyanaz, sőt 70–100%-os azonosság figyelhető meg a mai, 20–21. századi zárt *ë*-zés rendszerével. Stb.

A mássalhangzóknál a szerzők némely helyen lehetővé tették az ingadozást a hangkörnyezet szerint, például (olv) király, királyi ~ (olv) királnak, királt. Átírási újításuk egyes rövid mássalhangzók jelölése kettőzött dőlt betűvel – a mai helyesírás írásképe érdekében, például: *lött* (olv) (ejtsd: löt), *nagyobb* (olv) (ejtsd: nagyob). Élő hang az *ly*, a szájjadi *l*. Stb.

Megfontolások: Új, kísérleti fogalom a *valódi* (*független*) *kötőhangzó* igetövek után (általában nyílt *e*, néhány zárt *ë*). További kérdéskörök: a nyelvtörténet és nyelvjárástan szoros kapcsolata; a MK és BK további kutatása; a számítógépes nyelvjáráskutatás (például a *Helyesen. Ë-jelölő eszköz*. MorphoLogic Kft. 2006; az eszköz célja az, hogy önműködően beillesse a zárt *ë* betűt bármilyen magyar nyelvű szövegbe – a megfelelő helyekre); a nyelvjárások beemelése és türelemmel való elfogadása.

A *Válogatott irodalom* további tájékoztatást nyújt.

KULCSSZAVAK: Münchener kódex, új olvasat, jelhangok (fonémák) kiejtése, a zárt *ë* rendszere, további kutatások, nyelvtörténet és nyelvjáráskutatás, számítógépes kutatások

Közel kétszáz éve már, hogy felfedezték becses nyelvemlékünket, s kutató nyelvészeink szorgalmasan búvárolják ómagyar nyelven fönnmaradt első evangéliumainkat. A vonatkozó tudományos irodalom ismeretében újabb fontos lépésnek tekintjük a Münchener kódex (MK) olvasati (= olv) szövegének közreadását – a nyelvi tények lehetőleg pontos rögzítésével (Mészáros – H. Tóth 2020). Behatolni nyelvünk múltjába s aprómunkával megállapítani az alkotás egykorú, hozzávetőleges kiejtését mindig megtisztelő, egyben kockázatos feladat. Ezúttal még inkább így éreztük. Kötetünk a tudomány képviselőin kívül persze a művelt érdeklődőknek is szól. De egyáltalán lehet-e ilyen régies szöveget népszerű alakban közreadni? (Vö. Korompay 2019.)

A tudományos célú átírás a magyar egyezményes hangjelölés¹ elveire építve mai magyar helyesírással készült (Papp 1966). Bizalommal támaszkodtunk a meglévő, igen alapos szakirodalom betűhű (= bh) kiadásaira (Nyíri 1971, Nyíri 1993). Egyes szöveghelyeknél a világhálón elérhető eredeti kéziratot, Néméti² György szép vonású kézírását is megtekintettük (Néméti 1466). A mintegy 600 éves MK szövegének „finomhangolása” közben számtalan kisebb-nagyobb döntésre kényszerültünk. Olykor a szöveg szinte „önálló életre” kelt, s az ómagyar fordítók és másoló(k) maguk „irányították” döntéseinket. A MK nyelvi tényeivel összehasonlítottuk a Bécsi kódex (BK) megfelelő adatait (Imre 1964, Károly 1965, részben Mészöly 1916) és az olvasatot számos helyen hozzáigazítottuk ez utóbbi olvasott nyelvi anyagához. Sőt, a zárt *ë*-zés általános rendszerének (= eëR; Mészáros – H. Tóth 2020: II. *Függelék*. 317–326. o.) az adatait is összevetettük a MK-éivel. Másik vonatkoztatási tengelyünk fölhalmozott magyar nyelvjáráskincsünk volt (például B. Lőrinczy 1979–2010; Kiss 2001).

1 Vö.: Deme 1953; Papp 1966; Bolla 1994.

2 A MK olvasatának záró soraiban így szerepel a másoló és édesapja neve: „[...] Néméti Györgynek, Henszél Emre fiának [...]”, hiszen a kódex a zárt és a nyílt *e* hangot írásban is megkülönböztette, s a *Néméti* családnevet maga a név hordozója írta zárt *ë*-nek megfelelő betűvel. Ezért jelöljük és jelenítjük meg ezúttal itt is az ómagyar nyelvjárásban lejegyzett nevet egyezményes hangjelölésünk közismert *ë* betűjével; A *magyar helyesírás szabályainak* 2015-ös kiadása (a 12. szabály) megengedi a régies magyar betűk használatát, ráadásul az *ë* nem csupán írásbeli eltérés, betűváltozat, hanem ma is önálló hangszóköz a magyar nyelvjárások számottevő részében.

Eljárásunkról, fogalomhasználatunkról

A kiadvány első függelékében földolgoztuk a MK teljes zárt *ë*-s szókinsét (az alapalakokat), sőt, az *e*-s szóállományokat is kigyűjtöttük. Viszont nem célozhattuk meg a teljes alaktan összeállítását, hiszen megbízatásunk az új olvasat elkészítésére szólt. Így elsősorban a zárt *ë* és a nyílt *e* egyedi, illetve rendszerszerű elhatárolására törekedtünk. A mély hangrendű párhuzamos szóalakokat (kötőhangzókat) nem tudtuk minden szócsoporthoz, szóállománynál odahelyezni, mert éppenséggel nem lelhetők föl a MK-ben (vagy nem is létezhetnek). Egyébként az érdeklődő megtalálhatja a keresett szóalakot, illetve – legalább részlegesen – föl is állíthatja a kívánt toldalékolási sorokat (Nyíri 1993 és Károly 1965 segítségével).

A *kötőhangzó* szó használatával nem kívántunk részletekbe menő nyelvtörténeti vagy szakkifejezés-használati vitákba bonyolódni: tulajdonképpen az ómagyar nyelvemlék földolgozásának leíró jellegét domborítottuk ki. Tehát a kötőhangzó (nyelvtörténeti szempontból *tővéghangzó*, az újabb és legújabb leíró nyelvészeti irodalomban *ejtéskönnyítő, előhangzó, toldalékelőző*): a különféle szóelemek (morfémák) közti *közbenső hang*, amely az I. (és II.) Függelékben nyelvtörténeti szempontból lehet *tővéghangzó (teljes tő)* vagy leíró szempontból *valódi (független) kötőhangzó*. (Valamint a II. Függelékben előfordul még *szófajjelölő kötőhangzó* is, az *-s* képzős mellénevek többes számának melléknévi, illetve főnévi alakjában.) A jobb áttekinthetőség érdekében a kötőhangzót, amelyet természetesen nem tartunk önálló szóelemnek, kötőjellel különítjük el az alaptőtől, továbbtoldalékoláskor a viszonylagos tőtől, továbbá a toldaléktól is: *-ë-*, *-e-*. Új, kísérleti fogalmunk a valódi (független) kötőhangzó, amely nem kapcsolódik szorosan sem a szótőhöz, sem a toldalékhoz. Különböző toldalékok előtt vagy után jelentkezik. A valódi (független) kötőhangzók többsége nyílt *e*.

Megoldások

Magánhangzók

Az ómagyar kori hangzók mindegyikét (Gerstner 2018: 124. o.) megjelenítettük az olvasatban, a kikövetkeztetett nyelvtörténeti folyamatok nyomán egyedül az *á* (az ajakkerekítés nélküli, nemzetközi, palóc *á*) jelölésétől tekintettünk el (Gerstner 2018: 120. o.).

A magánhangzóknál a szakirodalom (E. Abaffy 2005: 346. o.), valamint nyelvjárási párhuzamok alapján a hosszú hangzók rendszerét teljesnek vettük például a *-tól/-től*, a *-ról/-ről* meg a *-ból/-ből* ragnál, valamint a *tölle*, *rólla*, *belölle* személyjeles határozószóknál is. Az *-ól/-ől* igeképzőnél ugyanígy, azonban nyílt szótagban (további toldalékoláskor) rövidítettük: *áról*, *ároltatik*, *de: árolás* (mai *áru*, *árultatik*, *árulás*) stb. Egyébként az *-ól/-ől* ragban az *ó*, *ő* a nem irányt, hanem helyzetet, helyet kifejező alakokban rövid – a maihoz

hasonlóan: mai *kívül*, *belül*, *elől*, *felül* – olvasati kívül, belől, elől, félyöl (de: mai *felülről* – olvasati *fellyől*).

Az *e*-féle betűk átírásánál figyelembe vettük a Bécsi kódex, különösen annak I. keze másolói szövegének szabályosságát, rendszerszerűségeit, ám egyúttal megállapítottuk a Münchener kódexre, illetve Némethi György másolóra jellemző sajátosságokat is az *e*-féle hangok tekintetében. A felismert szabályosságok mérlegelése után egységesítettük az olvasat *e-ë*-zését. Mindaddig tulajdonképpen ezeknek a hangoknak a jelölése (vagy nem jelölése) és kiejtése volt a legvitatottabb és talán a legérdekesebb kérdéskör a Münchener kódex tárgyalásában. Szeretnénk, ha mostantól tisztábban látnánk ezen a részterületen.

Lehetővé tettük az ingadozást

Néhány esetben élő nyelvi jelenségnek véve meghagytuk a kéziratban mutatkozó ingadozást.

10 szótó + 2 toldalék esetében (felsorolás szófajok szerint, azon belül ábécérendben):

- (i) enged ~ engöd; (nsz) lèlk-ë- ~ lelk-ë-, négyed ~ négyed; négyven ~ negyven, személy ~ személy -ë-, szent ~ szent -ë-; (mn-i in) négyedlő ~ négyedlő; (hsz) (ēn)bennem ~ (ēn)bennem, (tē)benned, (ō)bennē ~ (ō)benne; (ēn)velēm ~ (ēn)velem, (tē)velēd ~ (tē)veled, (ō)velē ~ (ō)vele; (tn) Illyés ~ Illyēs; (kh) ëb-ë-/-e-, hēt – het-e-t – het-en ~ het-ë-n.

A szóvégi *ë/e-nél*: A 3. személyű szóalakoknál ingadozik szóvégi *ë* és *e*: • (i) felelē ~ felele; (fn) kezē ~ keze; (hsz) (ō)bennē ~ (ō)benne, (ō)vele ~ (ō)velē.

Döntés a szer-, szer-, szër- és -szër mellett: Ennél a tónél több csoportot is fölállítottunk.

1 igénél + 1 főnévnél + 1 határozószónál *e* [MK, BK, eëR]: • szeret; (szerelēm) szerelm-e-st; szerelmest (*hsz*).

2 igénél + 2 főnévnél + 1 határozószónál [MK]: • szerez; (ëgybe)szerkët; szer(-ë-); szerzés(-ë-); (e)szerént (*hsz*, nu). E szavaknál a többségi elvet alkalmaztuk.

2 igénél + 1 főnévnél + 1 egyéb szónál zárt *ë*-s tövek [MK, BK, eëR]: • szërzetik, szërzetetik, szërzet, szërte.

1 toldalék egységesítve [MK, BK, eëR]: • -szër.

A tővéghangzó megállapítása 9 jellemző toldalék segítségével

A MK betűhű vagy olvasati szövegében és a MK szótárában föllelhető, az alábbi toldalékokkal ellátott szóalakokból ki tudjuk vonni és meg tudjuk határozni a kötőhangzót (tővéghangzót, teljes tövet). Sárosi 1992 tanúsága szerint (243–244. o.) mindig a tővéghangzóhoz (teljes tőhöz) kapcsolódik a *-d* sorszámnévképző, a *-k* többesjel, az *-l* igeképző, az *-s* melléknévképző, az *-st* módhatározórag, a *-t* tárgyrag és három birtokos személyjel: *-m*, *-d*, *-tëk* (E/1-2. sz. és T/2. sz.). A BK-beli kötőhangzókat a betűhű szóalakokból (Károly 1965) ugyanígy állapítottuk meg. Egy kivétellel mindegyik toldalékhoz találtunk a MK-ben zárt

ë-s és nyílt e-s példát egyaránt, amelyekhez megadtuk a lelőhelyüket is.³

9 jellemző toldalék kétféle kötőhangzóval (teljes tövel):

- -d: tizénéggy-e-d (25va6; Mt 20,6) [BK éggy-e-d], négy-ë-d ~ négy-e-d-lő (42ra48; Mk 6,48 és 20vb1; Mt 14,1) [BK négy-ë-d ~ négy-e-d ~ negy-e-d];
- -k: embër-ë-k (10vb11; Mt 5,11) [BK], köv-e-k (10ra3; Mt 4,3) [BK];
- -l: mëgszent-ë-l-i (29ra19; Mt 23,19) [BK (mëg)szent-ë-l], kedv-e-l-iték (69va48; Lk 11,48), mëgöl-e-l-t (45va35; Mk 9,35) [BK öl-e-l];
- -s: szél-ë-s (13rb13; Mt 7,13) [BK], szőlóműv-e-s (101va1; Jn 15,1) [BK műv-e-s];
- -st: szerelm-e-st (53vb3; Lk 1,3) [BK];
- -t: gyermek-ë-t (9ra13; Mt 2,13) [BK], nép-e-t (15va23; Mt 9,23) [BK];
- -m: lëlk-ë-m (99ra27; Jn 12,27) [BK], terh-e-m (17vb30; Mt 11,30);
- -d: pénz-ë-d (77vb16; Lk 19,16) [BK], szüv-e-d (70vb34; Lk 12,34) [BK];
- -ték: lëlk-ë-ték (12vb25; Mt 6,25) [BK lëlk-ë-ték-e-t], szüv-e-ték (80va34; Lk 21,34) [BK szüv-e-ték-e-t].

(A mély hangrendű szóalakokat itt nem gyűjtöttük ki, de ott is ugyanígy kapcsolódnak e toldalékok esetében a mutatózó -o-, valamint -a- előhangzók.)

Meglepő, hogy nem csupán a BK megfelelő tövéghangzói anyaga vág egybe a MK-ével, de a mintegy 600 évvel későbbi állapotot tükröző eÉR-é is.

Az -ën és -en határozóragok eltérő szerepe, használat

Csak a MK-ben föllelt szóalakokat vehettük számba, figyelembe véve a BK-beli előfordulást is.

– Az -ën helyhatározóragként (vagy más határozó ragjaként) általános használatú: • ëh-ën, ezék-ën [BK], feleleven-ën [BK], földék-ën [BK], fövény-ën, hëgy-ën [BK], hely-ën [BK hel(y)-ën], innepëk-ën, innet-ën [BK?], kelyh-ën, kereszt-ën [BK kërëst-ën], mëly-ly-ën [BK?], mënny-ën [BK?], napkelet-ën, pénz-ën, régënt-ën [BK?], szëkëk-ën, szel-letëk-ën, tengër-ën [BK], ülőhelyëk-ën [BK helyëk-ën], útfel-ën, vizek-ën. (*Mély hangrendű szóalakok*: • az-on, nap-on, szombatok-on, szombat-on, titk-on, út-on, városok-on, vigíliája-kor-on.)

– Az -en módhatározóragként (vagy más határozó ragjaként) általános használatú: • bölcs-en (0/1/0), bővöb-b-en, ëggy-ën-ëggy-en, (mënd)het-en, így-en [BK?], jelënn-en [BK?], jelësb-en, kett-en (olv) [BK], mëly-en (0/1/0), nehez-en [BK], valamënny-en [BK?] stb. (*Mély hangrendű szóalakok*: • hamar-an, hamiss-an, hárm-an, híj-an, hiú-an; *de*: • ildo-mos-on, magos-on, okos-on, vak-on.)

3 Tanulmányunk kiemelten és elsősorban a zárt ë – nyílt e kérdéssel foglalkozik, mivel ennek jelölése és megjelenése adja a kódex különlegességét; éppen ezért a mély hangrendű párhuzamokra ezúttal csupán másodlagosan utalunk.

A kesérűen (olv) (33vb75; Mt 26,75) és kesérűen (olv) (82ra62; Lk 22,62) szóalakoknál – tekintettel a kétszeri előfordulásra – a toldalékban meghagytuk a zárt magánhangzót, bár az **ö/ő, ü/ű** mellett általában nyílt a kötőhangzó. (Tulajdonképpen az első szóalakban ékezet nélküli az *e*, tehát az -*en* lehet a másoló egyéni kiejtése, de akár másolási hiba is. A második szóalak felülvonásos *e*, tehát kétféleképpen is olvasható.)

Szintén kivételes a keves-*en* (olv) [BK keves-*en*] szóalak zárt *ë* hangzója. Talán a feltehetően ősbibb -*ë*- kötőhangzóból (tővéghangzóból) ered. Már korábban szerepeltettük ezt az egyetlen ingadozást: • *hët* – *het-e-t* – *het-en* ~ *het-ë-n* (0/7/0; 2/5/0) – *het-ë-d*-*(iglen)* (olv) [BK *het* – *het-ë*- (5/0)].

Balogh Lajos nyelvjárásainkban, 11 településen megvizsgálta a módhatározó (modalis) ragjának magánhangzóját (Balogh 1983 további irodalommal). Az összesítés szerint nyílt *e*: 70%, zárt *ë*: 23% (a maradék: *ö*). A zárt hangzó több mint 50%-ban mutatkozott a Békés megyei Doboz, valamint a Tolna megyei Kakasd (bukovinai székely) nyelvjárásában. A vitatott kérdésben korábban is, azóta is egymásnak homlokegyenest ellentmondó álláspontok és elméletek születtek, születnek.

15. századi ómagyar nyelvemlékünk, a MK csaknem teljes élességgel elkülöníti a két határozóragot.

A zárt *ë*-zés rendszere

Nyelvtudományunk a magyar nyelv zárt *ë* hangját finnugor örökségnek tekinti (Bereczki 1998: 36–40. o.), de a törökségi (türk) nyelvi kapcsolataink vizsgálatánál is számottevő szerepe adódik (Németh 1942).

A Müncheni kódex (Tatrosi másolat) nyelvi rendszerébe beletartozó *e-ë*-zést a másolási eltérések, hibák ellenére is meglehetősen pontossággal tükrözi a Némethi György által megalkotott kézirat betűhű szövege, s még pontosabban, a valósághoz hűen adja vissza olvasatunk.

A MK és a BK *e-ë*-zésének összecsengése nem lephet meg bennünket, az eltérések jelentéktelenek, hiszen a két kódex mindenképpen közös eredetűnek tekintendő. De a fél évezreddel későbbi zárt *ë*-zés általános rendszere (az *eëR*) nyelvelemeinek, sajátosságainak ennyire nagy fokú, legtöbbször 70% és 100% közötti egyezése a MK-éivel és a BK-éivel egyáltalán nem elhanyagolható adalék a magyar nyelvi rendszer pontosításához, s nem kevésbé: egyik nyomós bizonyítékunk lehet anyanyelvünk részrendszerének, egyes nyelvjárásai sajátosságoknak az időállóságára is.

Jelenlegi helyesírási szabályzatunk nem említi a magyar egyezményes hangjelölést (noha a „[...] régi, ma már egyébként nem használatos magyar betűk [...]” közül a több mint 100-ból 12-t bemutat), és csak szűkszavúan említi középzárt hangunkat: „Bár több nyelvjárásban is él az ún. zárt *e* hang (jelölése [ë]), ezt a helyesírás nem jelöli külön betűvel, hanem hagyományosan szintén *e*-vel, például: [...]” (6 példával) (vö. AkH.¹² 2015). Pedig a magyar nyelv egyik jellemzőjéről, vagyis a magánhangzók összecsengéséről is beszélünk, melyet a

nyelvészeti szaknyelv magánhangzó-harmónia kifejezéssel illet és elemez (például Rédei 1976/2002).

Éppen ezért, a kérdéskörben tapasztalható tájékozatlanság, bizonytalanság okán köte-
tünk *II. Függelékében* közöltük az eëR tömörített változatát (Mészáros – H. Tóth 2020: *II. Függelék.* 317–326. o.).

Mássalhangzók

Az ómagyar kori mássalhangzók mindegyikét megjelenítettük az olvasatban (Gerstner 2018: 116. o.).

A jelölésben egyik legfontosabb újításunk, hogy a mai íráskép kedvéért némely eset-
ben a rövid mássalhangzókat kettőzve, de döntve jelöltük (ez a jelölésmód a hangok, az
ejtett változat eltérésére is utal: a korabeli rövidsége, valamint a mai hosszúságra): • *lött*,
nagyobb (ejtsd: löt, nagyob) stb. Ugyancsak hasonló az íráskép az *llj ~ lj* (~ *lly*) szóvégi rövi-
dülésénél. Rövid *ly* hangot ejt(het)ünk például az alábbi esetekben: • *Vallj* (bh: val’), *Kelj* stb.

Néhány nyilvánvaló ingadozást itt is meghagytunk: • továbbá ~ toábbá; égyetlen ~
égyetlen, égyetlenegy ~ égyetlenegy stb.

A felszólító módú igealakokban a szóvégi *-ih* jelölést a kódexbeli igeragozás és -jelezés
teljes rendszerét figyelembe véve, annak mintájára *j*-vel írtuk át; az *-ih* vélhetően a zöngét-
len *-j*-t jelöli (hagyományos nyelvészeti jele: γ): • *akarj*, *gyëtëterj*, *írj*; *ereszj*; *győzödelmezj*,
hozj, *irgalmazj*, *kölcsönözj* (bh: akarih, geterih, irih stb.).

Az *ly ~ lj* kérdése

Az *ly* kiejtése a mai *j* hangétól eltér, az *ly* az *l* szájpadi megfelelője: *mol’* (bh) – *moly* (olv).
Fontos továbbá az is, hogy ugyanez az ejtéskülönbség vonatkozik a *lj* hangkapcsolatok ej-
tésére is: a ma *lj*-vel jelölt esetekben ugyanis a kódex hosszú *ll’* (hosszú *ely* hangot ír), eze-
ket a hangkapcsolatokat a könnyebb olvashatóság kedvéért azonban nem írtuk át hosszú
lly-ekre. Például: *ual’l’uc* (bh) – *valljuk* (olv), *nemel’l’èk* (bh) – *némellyek* (olv), *il’l’èn* (bh)
– *ilyen* (olv), *viğaz’tal’l’ac* (bh) – *vigasztalják* (olv).

Fontos eljárásunk a mellékjeles-mellékjeltelen betűknek a vélhető kiejtést figyelembe
vevő, azt tükröző ingadoztatása, vagyis az írásmód efféle szabályosságainak feltárása és ér-
vényesítése. A hangkörnyezettől függően meghagytuk az *ly*, *ny*, *ty* hangok *l*, *n*, *t* hangokkal
való váltakozását, például: • *király*, *királyi* ~ *királnak*, *királt*.

Hasonulások és összeolvadások

Egy egyszerűbb példa: *adja* (olv) [mai kiejtés: *aggya*] – *agga* (bh). Hanghűen írtuk át az
ilyen alakokat: *vattoc* (bh) – *vattok* (olv), *hadnac* (bh) – *hadnak* (olv). Az összeolvadás mai

kiejtésünkben mindig hosszú mássalhangzót eredményez, ezért az összeolvadó mássalhangzók kapcsolatát is döntöttük a kódexbeli rövid ejtés esetében; például: *mēnj*, olvasd: *mēny*; a kódexben pontozott mellékjeles *n*-nel: *meñ* (bh). A *kētszēr* (bh) például *keccēr-nek* ejtendő (s nem így: *két'szēr* vagy *kéc'szēr*) mivel a kódexben így van írva: *keccēr* [52ra72 Mk 14,72]; viszont ez a hangkapcsolat előfordul *tsz-szel* jelölve is, például: *hētszērigen-ē* [24va21 Mt 18,21].

Az alaktani kérdések közül itt csak azt említjük meg, hogy az alanyi, valamint a tárgyas ragozás nehezebben eldönthető szóalakjait túlnyomórészt Nyíri Antal 1993 alapján határoztuk meg.

Megfontolások

Kísérlet a valódi (független) kötőhangzók megállapítására magas magánhangzókra vonatkoztatva, mély hangrendű példákkal is

Az *I. Függelék*ben szerepeltetjük ezt a kísérleti tételt: A valódi (ún. független) kötőhangzó nem tartozik sem a szótóhoz, sem a toldalékhoz, tehát sem a *tő*, sem a toldalék nem határozza meg a minőségét. Különbféle toldalékok előtt vagy után jelentkezik. A valódi (független) kötőhangzók többsége nyílt *e*.

Az *eëR D*) pontja mintájára tekintettük át a MK és a BK fellelhető hasonló szóanyagát, s összesen 21-féle nyílt *e*, továbbá 6-féle zárt *ē* valódi (független) toldalék-kötőhangzót találtunk. A két nyelvemléket ez alkalommal egymást kiegészítő forrásként vettük figyelembe. A valódi (független) kötőhangzók megállapításához három mű nyújtotta a legtöbb segítséget: Buvári 2001: 141–158. o. *Toldaléktár*; Károly 1961; Mészáros 2017. Ezt a gyűjtést fontos kísérletnek tekintjük. Lehetséges tartjuk a későbbiekben további valódi kötőhangzók megállapítását.

A BK nyelvtanában (Károly 1965: 138–143. o.) a példaigéknek három töve is szerepel, két teljes töve és egy csonka töve: *fogo-*, *foga-* és *fog-*; *lakozo-*, *lakoza-* és *lakoz-*; *mondo-*, *monda-* és *mond-*; *éneklē-*, *énekle-* és *éneklē*. (A *v-s* tövűeknél általában 2 tövet találunk.) Az ige-tövek után mutatkozó véghangzók kutatását további érdekes területnek tartjuk.

18 [BK 21] -e- valódi kötőhangzó

(A két szóállományában a – (= gondolatjel) jelzi azt, hogy nem fordul elő a valódi kötőhangzó és/vagy a toldalék, illetve a valódi kötőhangzós-toldalékos szóalak.)

- MK: – [BK *ég-e-dēzik* ~ *ég-e-dōzik*], *vet-e-kēdik* [BK], *gyöl-e-kēzik* [BK *égybegyül-e-kēz-nek*], *vet-e-mény* [BK], *ereszt-e-ni* [BK], MK: – [BK *nyer-e-ség*, *ver-e-ség*], *jöv-e-tel* [BK], *kēll-e-tlen* [BK], MK: – [BK *jöv-e-vény*]; *elereszt-e-nē* [BK *ereszt-e-né*]; *kērd-e-sz* [BK] *nincs-e-nek* [BK?], *szerett-e-lek* [BK]; *kényerek-e-t* [BK]; *küss-e-bb* [BK *küss-e-b*], *öregb-*

e-k [BK]; nyelve-m-e-t [BK fē-m-e-t], férje-d-e-t [BK lēlkē-d-e-t], lelk-önk-e-t [BK lēlk-önk-e-t], szüve-tēk-e-t [BK keze-tēk-e-t], fej-ēk-e-t [BK]. A feltételes mód kötőhangzó utáni jele három alakban fordul elő a MK-ben: *-e-nē*, *-e-ne*, *-e-né*- (magas hangrendűek). A legtolsóhoz járulhatnak további toldalékok.

A MK szövegében a *-b* középfokjel túlnyomóan kötőhangzó nélkül csatlakozik a melléknévhez, például: öreg-b-e-k (olv). (Az eĒR-ben a melléknév tövéghangzója és a valódi kötőhangzó egybeeshet, de el is különülhet. Lásd az eĒR-beli öreg-ē- és öreg-e-bb-e-k szóalakokat.)

A fenti csoportosítás szerint mély hangrendben 16-féle *-a-* valódi kötőhangzót találunk a MK-ben: • –, egybetan-a-kod-tak, tud-a-kozik, –, vigaszt-a-ni, –, hiv-a-tal-osok, mosd-a-tlan, –; mégtart-a-nák; mond-a-sz, –, választott-a-lak; halak-a-t; hamar-a-bb, jobb-a-k; egyházam-a-t, Urad-a-t, tanóságok-a-t, vigadalmatok-a-t, hálójok-a-t.

5 [BK 5] -ē- valódi kötőhangzó

• MK: – [BK szēd-ē-get]; fej-ē-del[m] [BK]; fējten-ē-m [BK kērn-ē-m], lēnn-ē-d [BK vēnn-ē-d], itēln-ē-tēk [BK keresn-ē-tēk]; kēsért-ē-tēk [BK: –].

Mély hangrend szerint a MK-ben 5 -o- valódi kötőhangzót találtunk: • – [BK vál-o-gat ~ válagat]; biz-o-dalm-a-z-jatok; adnom, munkálkodnod, látnotok; mond-o-tok.

A valódi (független) kötőhangzó megnevezés „kísérleti” jellegű. Szélesebb nyelvi anyag bevonásával és az alaktani eredmények összevetésével (Károly 1965 stb.) további vizsgálatok szükségeltetnek. Egyébként a tövek végének hangszerkezetével, az igetőkkel Zelliger Erzsébet foglalkozott újszerűen, részletezően és összegzően (Zelliger 1990, Zelliger 1992). Mindenesetre újra átgondolandó a mássalhangzóra végződő (ún. csonka) igetők után mutatkozó magánhangzók szerepe – különös tekintettel a nyílt *e* és a zárt *ē* jelentkezésére. Nyirkos István az újítás és újraalapozás szándékával vizsgálta különféle szótöveink véghangzóit (Nyirkos 1994; Nyirkos 2009). A szerves és szervesen tövéghangzók meghatározása, további elemzése igen fontos lehet nyelvünk története, valamint a más (a finnugor, valamint a türk) nyelvekkel való kapcsolat elemzése szempontjából.

A nyelvtörténet és nyelvjárástan összekapcsolódása

A nyelvemlékek helyhez kötése (lokalizációja), a nyelvjárások ősmagyar, valamint ómagyar kori mibenléte és története bonyolult kérdés. A nyelvemlékek szövegének ilyenféle értelmezése, nyelvjáráshoz és/vagy személyhez kapcsolása szinte többszörösen egyenlet a kutatók számára – a nyelvjárás-keveredéstről nem is szólva. Szerencsére folyik a kutatómunka, akadnak színvonalas kezdeményezések (vö. Kocsis 2013). Az összegyűjtött hatalmas ismeretanyag újrarostálása és összegző elemzése (a különféle segéd- és segítőtudományokkal együttműködve) minden bizonnyal újabb eredményeket szolgáltat (vö: Zelliger 2006, Juhász 2018: 4.2.1. *Nyelvjárástörténet és nyelvtörténet*). Az iménti mondanivaló meg-

támogatásához hadd idézzünk csak egyetlen, a jövőbe mutató mondatot: „Azt gondoljuk tehát, hogy a magyar nyelvjárások és a köznyelv mai hangtani sajátosságaival [...] itt is számolnunk kellene visszamenőleges érvénnyel, még ha teljes, tökéletes bizonyító erejük ezeknek talán nem is lehet.” (Nyirkos 2009)

Tovább lépés a MK és BK kutatásában

A nyelvészeti kutatásokban a MK alakjának megírása fontos lépés lehet. Viszont nem könnyű a 15. és 20. század közötti fél évezred áthidalása az *ë-zés szempontjából*. Ebben segíthet Kalmár György művének, de főként a Czuczor–Fogarasi-szótárnak, szóanyagának, valamint hangtani bevezetésének a tüzetes és értő földolgozása (Kalmár 1770/1993; Czuczor–Fogarasi 1862–1881, különösen Első kötet. Harmadik rész. I. szakasz. *A magyar bötűk, illetőleg szóhangok fejtegetése*, 34–63.). Csak zárójelesen jegyezzük meg: Az ómagyar *ö-zés* tanulmányozása és összegzése is kecsegtet eredménnyel.

Emellett vagy ezek után is akad még rejtett tartalékunk: Meg kellene vizsgálni a kéziratok eredeti szövegét írásgyakorlati szempontból, műszeresen, számítógép segítségével is. Ez a „mélyfúrás”, az írásmód pontos megismerése, a hibák és javítások aprólékos, szám-szerű elemzése újabb következtetésekre vezethet bennünket.

A számítógépes megoldások sikere és újabb lehetőségei

Jeles nyelvészek úttörésével a nyelvjárások kutatásában is teret nyernek a számítógépes eljárások (az újabb terméskből és az alább következő szerzőkről összefoglalóan Cs. Nagy – N. Császi 2015: *A számítógép a nyelvjáráskutatásban*. 138–149. o.: Balogh Lajos; Kiss Gábor; Simon Zoltán; Juhász Dezső; Hegedűs Attilának Márton Gyula nyomán alkotott *Szilágysági nyelvatlasza*; Cs. Nagy Lajos: *Medvesalja magyar nyelvjárási atlasza*).

2006-ra készült el a *HELYÉSEN. Ë-jelölő eszköz, számítógépes szövegátalakító, kiejtésjelölő* (program) Prószéky Gábor nyelvész akadémikus szíves segítségével, Kiss Jenő nyelvész akadémikus ajánlásával – a MorphoLogic Kft. és a Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány együttműködésében (Helyesen 2006). A jelölőeszköz tetszőleges terjedelmű magyar (elsősorban) köznyelvi szövegben nagyon gyorsan bejelöli a zárt *ë* betűket. A jelölés Buvári Mártának a magyar nyelv-tudomány eredményeiből kiindult, összegző munkája alapján készült (Buvári 2001, Buvári 2010). Ez a jelölőeszköz nyitott, tovább lehet fejleszteni (tetszőleges szókincs-bővítés).

Kívánatos, hogy a szakemberek összeállítsák a magyar nyelvjárások, alnyelvjárások *ë-ző* rendszerét, külön-külön. Sőt, a magyar egyezményes hangjelölésre alapozva érdemes megalkotni az egyes nyelvjárások sajátos hangzókészletének megfelelő jelölőeszközöket (programokat) és a szakszerű lejegyzés követelményeit kielégítő számítógépes nyelvjárási adattárakat – akár a nyelvi ingadozások és egyéb finomhangolások beépítésével – (vö. Juhász 2018: 4.2.6.1. *A nyelvjárási magánhangzó-rendszerek*. 4.2.6.2. *A nyelvjárási rövid más-salhangzók rendszerei*).

Türelmes, igenlő hozzáállás nyelvjárásaink iránt, bizakodás

Most nem kívánunk közvetlenül foglalkozni a nyelvjárás beszéddel (nyelvműveléssel, beszédműveléssel, kiejtés-gondozással). De mintha csökkenne a nyelvjárásokkal kapcsolatos mellőzés, lenézés. A nyelvjárások napja, a különféle írott és hangzó nyelvjárás anyagok mindenesetre biztatóak a nyelvjárás beszélők, térségek számára (vö. *A magyar nyelvjárások napja 2020*; Pomozi 2019; Pusztay 2020; Vabarna 2017a és Vabarna 2017b). A társadalom tagjain (így rajtunk is) múlik, hogy ellenségesen, közömbösen vagy türelmesen és támogatóan viszonyulunk-e nyelvjárásaink értékeihez (a kiejtéshez, a bőséges szókincshez és kifejezőerőhöz). Juhász Dezső egyetemi tanár a türelmet és az elfogadó-megbecsülő hozzáállást tartja két fő feltételnek: „[...] a regionális változatokkal szembeni tolerancia erősödése, a pozitív nyelvjárás attitűd fejlesztése”, harmadik fontos tényezőnek pedig a tömegtájékoztatót, amely „[...] ezt a kultúrát elismeri és elismerteti.” (Vö.: Juhász 2018: 4.2.6.4. *Néhány szó a regionális köznyelviség történeti mozgásáról.*)

Hadd zárjuk ezt a dolgozatot kiemelkedő nyelvész akadémikusunk, Bárczi Géza buzdító gondolatával: „És főleg meg kell szabadulni minden »úgyis mindegy« hangulattól.” (Bárczi 1974)

Néhány rövidítés, jel

MK = Müncheneri kódex; BK = Bécsi kódex; bh = betűhű; eëR = a zárt ë-zés általános rendszere; fn = főnév; hsz = határozószó; i = ige; kh = kötőhangzó; mn-i in = melléknévi igenév; nsz = névszó; olv = olvasati, olvasat; szn = számnév; tn = tulajdonnév; • = olvasati szóalakok következnek. ■

VÁLOGATOTT IRODALOM

- Akh.¹² 2015.** 12. szabálypont és 89. szabálypont. In: *A magyar helyesírás szabályai, 12. kiadás.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015. <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12>
- A magyar nyelvjárások napja 2020.** *A magyar nyelvjárások napja. Távtanácskozás. 2020. október 29–30.* ELTE SEK Magyar Nyelvtudományi Tanszék (Szombathely), Magyarsághkutató Intézet (Budapest), Anyanyelvápolók Szövetsége (Budapest). <https://sek.elte.hu/media/c5/e1/f16370e5b26de9a4c441a754b8cb163a864975a6a77624541d209800ddd0/Magyar%20nyelv%C3%A1r%C3%A1sok%20napja%20Program%202020%2010%2029-30.pdf>
- Balogh 1983.** Balogh Lajos: Az *-n* modális rag előtti palatális kötőhangzóról. In: Bolla Kálmán (szerk.): *Dialektológiai Tanulmányok (Nyelvjárási és regionális köznyelvi fonetikai elemzések).* (Magyar Fonetikai Füzetek 12.) A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1983. 25–37. https://adt.arcanum.com/en/view/MTA_MagyarFonetikaiFuzetek_1983_12/?pg=1
- Bárczi 1974.** Bárczi Géza: A zárt *ë* kérdéséhez. *Magyar Nemzet*, 1974. XI. 10., 14. oldal. <https://kiejtes.hu/elmeleti-irasok-a-magyar-kiejtesrol/barczi-geza-a-zart-e-kerdesehoz>
- B. Lőrinczy 1979–2010.** B. Lőrinczy Éva (főszerk.): Új magyar tájszótár I–V. A–D, E–J, K–M, N–S, SZ–ZS. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 1988, 1992, 2002, 2010.
- Bolla 1994.** Bolla Kálmán: *A beszédhangok fonetikus jelölése.* (Egyetemi Fonetikai Füzetek 14.) ELTE Fonetikai Tanszéke, Budapest, 1994.
- Buvári 2001.** Buvári Márta: *Kiejtési szótár és útmutató 15 magánhangzóval.* Munkatársak: Ifj. Dobner Győző és Mészáros András. Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány, Budapest, 2001.
- Buvári 2010.** Buvári Márta: *Ëe-zó szótár.* Alapszókinccs. Szerkesztette Mészáros András. In: Buvári Márta – Mészáros András: *Helyesbeszéd.* Oktatási és tudományos segédanyag. CD-ROM. Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány és BioDigit Kft., Budapest, 2010. <https://kiejtes.hu/szepkiejtesi-gyakorlatok-adattarak-nyilt-e-es-zart-e/ee-zo-szotar-alapszokinccs>
- Czuczor–Fogarasi 1862–1881.** Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára.* Első–hatodik kötet. Emich Gusztáv, Pest, 1862–1881.
- Cs. Nagy – N. Császi 2015.** Cs. Nagy Lajos – N. Császi Ildikó: *Magyar nyelvjárások.* (Az Ékesszólás Kiskönyvtára 36.) Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2015.
- Deme 1953.** Deme László: A magyar nyelvjárások hangjainak jelölése. *Magyar Nyelvjárások* 2. (1953) 18–37.
- E. Abaffy 2005.** E. Abaffy Erzsébet: Az ómagyar kor. Hangtörténet. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *A magyar nyelvtörténet kézikönyve.* Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2018. 301–351.
- Gerstner 2018.** Gerstner Károly: Hangtörténet. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *A magyar nyelvtörténet kézikönyve.* Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2018. 103–128. o.

- Helyesen 2006.** HELYÉSEN. Ę-jelölő eszköz. Számítógépes szövegátalakító, kiejtésjelölő. Fejlesztők: Pál Miklós (*Humor szóalaktani nyelvi eszköz*), Endrédi István (*Helyesen. Ę-jelölő nyelvi eszköz*), Novák Attila (*Magyar szóalaktani adatállomány és nyelvtan az Ę-ző nyelvváltozathoz*), Buvári Márta és Mészáros András (a teljes magyar köznyelvi szóállomány, kötőhang-állomány és toldalékrendszer megfelelő részének bejelölése). MorphoLogic Kft. a Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány közreműködésével, 2006. https://www.morphologic.hu/component/page,shop.product_details/flypage,shop.flypageTab/product_id,2143/category_id,62/manufacture_id,0/option,com_virtuemart/Itemid,538/lang,hu/ ; <https://kiejtes.hu/e-jelolo-eskoz-program/e-jelolo-eskoz> ; <https://kiejtes.hu/e-jelolo-eskoz-program/helyesen-e-jelolo-eskoz-szamitogepes-jeloloprogram-2006>
- Imre 1964.** Imre Samu: *A magyar huszita helyesírás néhány kérdése.* (Nyelvtudományi Értekezések 43.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.
- Juhász 2018.** Juhász Dezső: 4.2. A nyelvjárások történetéből. 4.2.1. Nyelvjárástörténet és nyelvtörténet. [...] 4.2.3 Az ómagyar kor. 4.2.3.1. Nyelvjárástörténet és településtörténet. 4.2.3.2. A fontosabb nyelvjárási változási tendenciák. [...] 4.2.6.1. A nyelvjárási magánhangzó-rendszerek. 4.2.6.2. A nyelvjárási rövid mássalhangzók rendszerei. [...] 4.2.6.4. Néhány szó a regionális köznyelviség történeti mozgásáról. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *A magyar nyelvtörténet kézikönyve.* Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2018. 314–332.
- Kalmár 1770/1993.** Kalmár György: Summa az embernek épségben levő állapotjáról és esetéről és ebből következő lelki és testi nyavalyásságáról, egyszóval az ő egész romlott természetéről [Valóságos magyar ABC] [Pozsony, 1770]. Hasonmás kiadás Weöres Sándor tanulmányával. Pátria Könyvek, [Budapest] 1993. [= Georgius Kalmár: Prodrömus idiomatis Scythico-Magorico-Chuno- (seu Hunno-) -Avarici, sive Adparatus Criticus ad linguam Hungaricam. Landerer, Posonii, 1770.]
- Károly 1965.** Károly Sándor (szerk.): *A Bécsi kódex szótárszerű feldolgozásban. Morfológiai rész.* Munkatársak: H. Bottyánfy Éva és P. Hidvégi Andrea. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.
- Kiss 2001.** Kiss Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Kiss–Pusztai 2005.** Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Kocsis 2013.** [Kocsis Réka:] *A nyelvjárástörténet néhány elméleti-módszertani kérdése, különös tekintettel a Müncheni kódexre.* XXXI. OTDK, 2013. http://nyelvtortenet.elte.hu/wp-content/uploads/2013/05/Kocsis_Reka.pdf
- Korompay 2017.** Korompay Klára: Ómagyar szövegek, mai olvasók: az ún. népszerű kiadás kérdései az Apor-kódex zsoltároskönyve kapcsán. In: Haader Lea et al. (szerk.): *Forrás-kutatás, forráskiadás, tudománytörténet III.* MNYT – ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest, 2019. 251–261.

- Magyar Nyelvjárások XLVII.** A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének évkönyve. Szerkeszti: Hoffmann István, Kis Tamás, Nyirkos István, Tóth Valéria. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009. <https://mek.oszk.hu/08400/08456/08456.pdf>
- Mészáros 2017.** Mészáros András: A zárt *ë* rendszere, szabályai és mércéje a magyar köznyelvben. *Bárczi Füzetek XX.* Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány, Békés–Tarhos–Bicske–Budapest, 2017.
- Mészáros – H. Tóth 2020.** A Müncheneri kódex olvasata. Nyíri Antal és munkatársai betűhű kritikai szövegkiadása alapján. Az olvasatot és a szójegyzéket készítette és a kötetet szerkesztette: Mészáros András és H. Tóth Tibor. A Jegyzeteket H. Tóth Tibor, a Függelékeket Mészáros András írta. Lektor: Zelliger Erzsébet. Fekete Sas Kiadó – Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány – Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2020.
- Mészöly 1916.** Mészöly Gedeon (közéteszi): *Bécsi codex. Első füzet.* (Új Nyelvemléktár.) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1916.
- Németh 1942.** Németh Gyula: A zárt *e* bolgár–török jövevényszavainkban. *Magyar Nyelv* 38/1. (1942 február) 1–11.
- Némethi 1466.** Némethi György: A Müncheneri kódex (Tatrosi másolat) (1466) eredeti kézirata a hálón: <https://www.wdl.org/en/item/18406/view/1/216>
- Nyíri 1971.** Nyíri Antal (szerk.): *A Müncheneri kódex 1466-ból. Kritikai szövegkiadás a latin megfelelővel együtt.* (Codices Hungarici VII.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. <https://mek.oszk.hu/08800/08897/>
- Nyíri 1993.** Nyíri Antal (szerk.): *A Müncheneri kódex magyar–latin szótára.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.
- Nyirkos 2009.** Nyirkos István: Kivétel nélküli volt-e ősi szavainkon a tövéghangzó? *Magyar Nyelvjárások* 47. (2009) 111–117. <http://mnytud.arts.unideb.hu/mnyj/47/07nyirkos.pdf>
- Nyirkos 1994.** Nyirkos István: Jövevényszavaink inetimologikus véghangzóiról. In: Szathmári István – E. Abaffy Erzsébet – B. Lőrinczy Éva: *Bárczi Géza emlékkönyv születésének 100. évfordulója alkalmával.* (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 200.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1994. 127–150.
- Papp 1966.** Papp István: A magyar egyezményes hangjelölés. In: Papp István: *Leíró magyar hangtan.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1966. 35–38. http://mnytud.arts.klte.hu/tananyag/hangtan/pappi_m.pdf
- Pomozi 2019.** Pomozi Péter (szerk.): *Palóc olvasókönyv. Nyelvi és irodalmi kalandozások.* (A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 10.) **A szerkesztésben közreműködött: Németh Dániel és Tóth Zsolt. Az eredeti szövegeket írta: Csorba Csaba (V.), Németh Dániel (II.), Pomozi Péter (I., IV.).** https://mki.gov.hu/media/pdf/mki_2019_paloc_olvasokonyv.pdf
- Pusztay 2020.** Kutyaúr még más történetek. A nyugoti viégek nyelvin szörösztő a csepregi gyökerü, de má Szombathelén született Pusztay János Horvátszidánba az Ur 2020ik esztendejibe. Szétték peig nagy bötvekke, hoty könnyü légyen az uóvasás. Anyanyelvpolók Szövetsége, Budapest, 2020.

- Rédei 1976/2002.** Rédei Károly: A magánhangzó-harmónia egyes típusai. *Nyelvtudományi Közlemények* 78. (1976) 2. sz. 417–423. = in: Rédei Károly válogatott írásai. Válogatta Honti László. (Urálisztikai Tanulmányok 12.) ELTE BTK Finnugor Tanszék, Budapest, 2002. 103–111.
- Sárosi 1992.** Sárosi Zsófia: A névszótövek. In: Benkő Loránd (főszerk.) – E. Abaffy Erzsébet (szerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana*. II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 239–267. <http://real-eod.mtak.hu/5499/>
- Vabarna 2017a.** Vabarna, Anne: *A leány haláldala. A nagy nász*. Két szetu epikus ének. Fordította Pusztay János. Nap Kiadó, Budapest, 2017.
- Vabarna 2017b.** Vabarna, Anne: *Pékó*. Szetu eposz. Fordította Pusztay János. Nap Kiadó, Budapest, 2017.
- Zelliger 1990.** Zelliger Erzsébet: A tő végének hangszerkezete és a toldalékok kapcsolódása a kései ómagyar korban. Földi Éva (szerk.): *Studia in honorem K. Bolla. Oblata a collegis et discipulis*. (Egyetemi Fonetikai Füzetek 3.) ELTE BTK Fonetikai Tanszék, Budapest, 1990. 209–216.
- Zelliger 1992.** Zelliger Erzsébet: Az ige-tövek [17–54. o.]. [Főként:] A teljes tövek. A tővég-hangzó minősége [24–30. o.]. In: Benkő Loránd (főszerk.) – E. Abaffy Erzsébet (szerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana*. II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 17–54. <http://real-eod.mtak.hu/5499/>
- Zelliger 2006.** Zelliger Erzsébet: Nyelvjárástörténet, településtörténet és nyelvmlékeink lokalizálása. *Magyar Nyelv* 102. (2006) 2. sz. 323–327. [Elhangzott a VII. Nemzetközi Magyar Nyelvtudományi Kongresszus előadásaként 2004. augusztus 29-én.] A hálón: <http://www.c3.hu/~magyarnyelv/06-3/zelliger.pdf>

ABSTRACT

The message of Codex of Munich (Codex of Tatros). Some methods and considerations

A new and corrected transliteration of the Codex of Munich (CM) might help on future researches to come. The transliteration (= transl) of the Codex was made according to the Conventional Transliteration of Hungarian Phonemes.

Methods concerning vowels: All late Old Hungarian vowels are used for transliteration, except the vowel *á* (IPA symbol: *a*). One of the characteristic of the Codex of Munich is the distinction between open (low) *e* (IPA symbol: *ɛ*) and the closed *ĕ* (the mid sound *e*; IPA symbol: *e*) (the same way as in Codex of Vienna = CV). By the authors, it has been permitted in 10 words and in 2 linking vowels the fluctuation of vowels *e-ĕ*, the rest of the words have got standardised *e-ĕ-s* according to the CV. The distinction resulted complicated in the following cases: root of the word *szér*, prefix of the derived word-form *szér-*, prefix of the derived word-form *szĕr-* and the adverbial ending *-szĕr*. In front of 9 endings there are connecting vowels for roots of words (Sárosi 1992), therefore these linking vowels belong to the roots of words. There is a definite distinction between the adverbial ending (modalis) *-en* and the adverbial ending (superesivus) *-ĕn*. The usage of the closed *ĕ* system is the same in the CM and in the CV, and a 70-100% similarity can be observed even in today's closed *ĕ* system in the 20th and 21st century.

The authors have made it possible the fluctuation of consonants in some places, depending on the surrounding phonemes, for example (transl) *király*, *királyi* ~ (transl) *királnak*, *királt*. They've innovated the transliteration, spelling with two letters a few short consonants, in the interest of written forms of present-day orthography of words, for example *lött* (transl) (pronunciation: *löt*), *nagyobb* (pronunciation: *nagyob*). At this time the *ly* there was still generally a live consonant, a palatal *l*. Etc.

Considerations: There is a new experimental concept of a *real (independent) linking vowel* after the roots of verbs (usually open *e* vowels, sometimes closed *ĕ* vowels). There are further issues: The close relationship between linguistic history and dialectology; further researches of CM and CV; computer assisted research of dialects (for example *Helyesĕn. ĕ-jelölő eszköz*. MorphoLogic Kft. [= *Correctly. ĕ*-registration software. MorphoLogic Ltd.] 2006. The purpose of this software is to automatically insert the letter *ĕ* in the correct instances into an arbitrary hungarian text.); inclusion, patience and acceptance towards dialects.

The *Selected Bibliography* provides further information.

KEYWORDS: Codex of Munich, new transliteration, pronunciation of phonemes, closed *ĕ* system, further researches, linguistic history and dialectology, computerized researches